
Špela Ledinek Lozej

Pričevanja o nekdanji ureditvi in življenju v planini Krstenica¹

Prispevek je strnjen pregled pisnih, tako arhivskih, zgodovinskih, etnoloških kot geografskih, in ustnih pričevanj o preteklosti visokogorske planine Krstenica. Pozornost je usmerjena predvsem sporom o lastništvu in razmejitvah z drugimi planinami, organizaciji paše v okviru vaških srenj, pozneje zadrug, v zadnjem času v okviru samoiniciative posameznikov. Predstavljen je razvoj predelave mleka, od individualne - kuhanja sira iz kislega mleka in izdelovanja masla - prek sirarjenja v združni sirarni do izdelovanja sira danes. V zadnjem delu so obravnavane spremembe v planini po drugi svetovni vojni in v sedanosti. Medtem ko so gospodarske in socialne spremembe življenja v Bohinju povzročile propad marsikatere visokogorske planine, je Krstenica ob pobudah domačinov vendarle preživela v današnji čas.

The article examines written (archival, historic, ethnological, geographic) as well as oral sources on the past of the Krstenica Alpine dairy mountain. Among other things, the author focused on the disputes regarding the ownership of the mountain and its boundaries, on pasture organization within its village communities that later evolved into cooperatives, and on the recent initiative of a handful of enterprising individuals. The paper looks at the development of milk processing from individual production of butter and cheese to cheese-making cooperatives, and to modern cheese-making technologies. While harsh economic and social changes in the Bohinj area caused the decline of many an Alpine dairy mountain, domestic initiative helped the Krstenica Mountain to survive into the present.

Pri seznanjanju s Krstenico in drugimi bohinjskimi planinami je bilo poleg prispevkov Vilka Novaka (1955, 1960, 1975), Anke Novak (1969, 1976, 1985, 1992, 1995) ter Metoda Vojvode (1965, 1967, 1975, 1989, 1995) ključno znanstvenoraziskovalno delo

¹ Pričoči prispevek je deloma prirejen uvodni del diplomske naloge (Ledinek 1999: 5-41), spisane na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete pod mentorstvom prof. Janeza Bogataja.

Toneta Cevca, njegovi prispevki o bohinjskih planinah (1978, 1984, 1985, 1992, 1992a) in monografske predstavitve Velike planine (1972, 1987, 1993). Medtem ko je Cevčeva pozornost usmerjena predvsem v preteklost, je avtorico zanimalo predvsem današnje življenje in delo v planini. Glavnina spoznanj je nastala na osnovi dvomesečnega terenkega dela v planini – opazovanja z aktivno udeležbo, intervjuvanja, fotodokumentiranja in pisanja dnevnika. Sodobna podoba, opazovana in dokumentirana v pašni sezoni leta 1998 in opisana leta 1999,² je bila v prvem poglavju diplomske naloge o spominu na krsteniško in nasploh planinsko življenje ter delo v preteklosti obogatena z dognanji Vilka Novaka, Anke Novak in Toneta Cevca.³

Planina Krstenica leži 1670 m⁴ nad morjem, kar razodeva težnjo po postavljanju gospodarskih oporišč na mejo, stičišče dveh gospodarskih pasov, gozdnega in golega visokogor-

Planina Krstenica. Največja in osrednja stavba planinskega naselja je sirarna. Okoli so manjši stanovi, ki danes ne služijo več prvotnemu namenu

² Že od leta 1998 pa do 1999, ko sem za teden dni ponovno obiskala planino, se je marsikaj spremenilo: Kot prvo so v planini druge in drugačne krave, druga delovna ekipa, otroci, ki pomagajo Cilki, zrastejo, v planino pridejo drugi, ki vzpostavljajo drugačno delovno vzdušje, vsako leto se kaj popravi, počisti en del planine in zaraste drugi in konec koncev, sem vsako pašno sezono tudi sama starejša za eno leto, kar opredeljuje moje videnje.

³ Podrobneje o tehnikah in metodah dela ter metodološki osnovi prim. uvodni poglavji v diplomski nalogi (Ledinek 1999: 5-12).

⁴ S tem zaostaja za najvišjo delujočo planino v Julijcih, Velim poljem, za borih deset metrov. Med opuščenimi planinami pa so jo v nadmorski višini prekašale planina Zgornji Tosc (1790 m), Rob (okoli 1800 m) in Jezerca (1720 m) (Novak 1995: 28). Iz planine Zgornja Krma pa so pasli živino v (sicer nenaseljeni) Konjski planini celo na višini 2020 m. Podobno visoko sta bili svoj čas češnjanski planini Pri jezerih (1680 m) in Ute (1750 m) v Dolini Triglavskih jezer. Več o geografskem položaju planin v Julijskih Alpah prim. Melik 1950: 41-58.

skega, v prehodno območje, ki lajša gospodarsko izkoriščanje obeh. Leži pod travnim robom vzhodnega zaključka grebena, ki teče od Krsteniškega, Jezerskega in Prevalskega Stoga, prek prepadnega Škednjevca vse do kamnitega blodnjaka Hribaric; torej relativno blizu osrčja Julijcev, pa vendarle daleč od obleganih planinskih magistral, po katerih hodijo poleti na Triglav trume turistov. S planine je proti jugu prelesten razgled na razpotegnjeno verigo Spodnjih bohinjskih gora, mejo bohinjskega sveta, proti severu pa se na robu nad planinskim naseljem odpira pogled celo proti Triglavu, kraljujeta pa mu tolsti travnati Tosc in razbito skalnati Vernar. Rob se proti jugovzhodu spušča v dolino Voje, na zahodu pa je meja med Krstenico in sosednjo planino Laz greben Ogradi. Ogradi in pa veriga Stogov se dvigata nad dolino, ki vodi od Krstenice proti opuščeni planini Jezerca. Tod je v kotanji in na pobočjih pod Cerpišem, Debelim vrhom, Vrhom Hribaric, Škednjevcem, Prevalskim in Jezerskim Stogom najboljši pašni svet. Lego in podoba Krstenice je v primerjavi s sosednjimi planinami slikovito ponazoril Kuharjev Joža:⁵ *Laz, Blato, pa tamle Viševnik, Ovčarija, tam Dedno polje, Pri jezeru, no, to so ene lukne. Tle je pa fajm razgibana Krstenica.* (J)⁶ Za razliko od sosednjih planin v kraških kotanjah, kotlinah in suhih dolinah leži Krstenica na odprtem pobočju.⁷

«Planina» je v Bohinju predvsem gospodarsko-topografski pojem, ne uporablja se v smislu termina za goro oziroma hrib. Prav zato Bohinjec ne gre *na* planino ampak *v* planino (Melik 1950: 104-105). Geografsko in gospodarsko opredelitev planine nam podaja Pirc; označuje jo kot zemljiški areal, ki leži v gorovju nad krajevno mejo stalnih človekovih bivališč in omogoča za določeno dobo v poletju samostojno planšarsko obratovanje, na katerem se v času paše gospodari ločeno od dolinskih matičnih gospodarstev; je pa kljub temu bistveni sestavni del alpskih kmetijskih gospodarstev, ker je z njimi organsko povezan (Pirc 1954: 89-112). Planina Krstenica obsega planinsko naselje, torej planino v ožjem smislu, in pašnike, razložene po okoliških pobočjih in dolih.

Poimenovanje planine Krstenice izvira po Melikovem mnenju iz hriba Krstenica. Tako naj bi nekoč imenovali celotno pobočje zahodno nad dolino Voje (Melik 1950: 222). Čopu se zdi toponim obsoškega izvira, spominja namreč na Krstenico ob Kanalu pri Soči, kar priča o zgodovinski, socialni in trgovski povezanosti Bohinja s kraji na jugu in zahodu (Čop 1987:123). Poimenovanje pašnikov ali *dnin* (paše enega dneva) pa izhaja povečini iz geomorfoloških, rastlinskih in drugih značilnosti področja.⁸

⁵ Dobesedno navajanje informatorjev je napisano v kurzivi. Zaradi pomanjkljivega dialektološkega znanja citati niso verodostojen zapis lokalne govornice, ampak zgolj kompromis med knjižno slovenščino in češnjanskim (bohinjskim) narečjem.

⁶ V nadaljevanju je z okrajšavo -J- v oklepaju za dobesednim navajanjem označen Joža Odar, po domače Kuhar, predsednik češnjanske pašne skupnosti, ki je imel na Krstenici dve kravi.

⁷ Osnova za tako namestitvev so nepropustne geološke plasti. Več o geološki in geomorfološki podobi Krstenice in drugih planin v Julijskih Alpah prim. Melik 1950: 209.

⁸ Tako se predel z najlepšo pašno trato neposredno nad sirarno imenuje *Polje* ali *Poljana*, zaradi česar je po Meliku za Krstenico v starejših topografskih kartah navedeno ime *Poljana* (Melik 1950: 138). Dnina ob poti v Laz se imenuje *Luknja* ali *Konta*, še naprej je *Jasca*, proti Ogradem pa *Vrtiča*. Področju proti južnemu skalnatemu robu nad planino Blato pa pravijo *Za robom* in *Za grabnom*. Med planinskim naseljem in staro lovsko kočjo je *Dolinca*. Tod in pa *V šavju* in *V lesu* se pase živina ob slabšem vremenu. Slednji dve dnini se imenujeta po rastju. *Šavje* je rastlina iz družine kislic, ki se še posebej bohotno razraste na najbolj gnojnih tleh po opuščeni planinah. Temu predelu pa so nekdanj pravili tudi *Na kešt*, ker so tja zagnali živino ob sobotah, spotoma ko so šli naproti svojem, ki so prinesli *kešt* /tedensko zalogo hrane/. Po pašnem dnevu se imenuje *Nedeljska* predel pod Krsteniškim Stogom, kamor so nekdanj gnali ob nedeljah. Nad njo je *Trdinov vrh* ali *Trdinovc*, ki ga zaradi izstopajočega skalnatehga pomola imenujejo tudi *Orlova glava*, otroci pa kar *Ta zgornja nedeljska*. Ob poti *Na jezerce* se pod skalami pri *Oštariji* odcepi pot za

Joža Odar, p. d. Kuhar, ob razkazovanju dneve V šavju; imenuje se po močno razbohotenem rastju iz družine kislic, ki se razraste na pognojnih tleh po opuščeni planinah

Krstenica sodi v okvir srenjske skupnosti Češnjica. Srenja je gospodarska skupnost vaščanov, prebivalcev iste občine, ki jo more tvoriti več vasi oziroma sosesk. Nekdaj je bila lastnica nekaterih planin ali gozdov, bodisi, da si je to pravico ohranila iz pradavnih časov, ali pa jih je odkupila od fevdalcev. Na servitutnih planinah pa je bila upravičena do paše in drugih, z njo zvezanih služnosti (Novak 1955: 305).⁹ Poleg planine Krstenica, kjer pasejo vaščani Češnjice in Jereke, pripadata češnjanski¹⁰ srenji še visokogorski

dnino *Pod Ogradmi* na skrajnem dnu vrtače med slemenoma *Ogradi* in *Stogov*. Poimenovanje *Ogradi* je udejanjeno v fiziognomiji dolgega grebena, ki ograjujejo planino *Laz* od Krstenice, kajti *ograd* pomeni v Bohinju ograjen prostor za živino. Na drugi strani pa zaporedni čokati masivi *Stogov* prav tako spominjajo na bohinjske dvojne kozolce, imenovane *stoge*. Propadla planina *Jezerce* z okoliško pašo *Na jezercu*, imenovani po tamkajšnjih lokvah, služi dandanes kot krsteniška podružnica, kamor zaženejo jalovo živino. Od tod se po strmih, meliščnih pobočjih *Ogradi* razprostira dnina *V plazeh*, kjer se zaradi nevarnosti živina ne pase več, dalje proti Debelemu vrhu in Vrhju Hribaric pa področje *Pod Cerpišem*. Iz *Jezerca* se včasih živino zažene celo do *Adama in Eve*, kot sta poimenovani osamljeni skali na travnatem Malem prevalu (*Ta mau preval*) med Prevalskim in Jezerskim Stogom, čez katerega se vzpenja označena planininska pot s Krstenice proti Velemu polju in Vodnikovemu domu. Tod je tudi meja med krsteniškimi in mišelskimi (velopoljskimi) pašniki. Zelo dobra, a tudi zelo oddaljena, je paša pod *Tavelčim prevalom* /Mišelski preval/ med Škednjevcem in Prevalskim Stogom. Pod sedlom med Jezerskim in Krsteniškim Stogom je dnina *Pod macesni*.

⁹ V Bohinju so poleg češnjanske srenje, kamor sodijo vasi Češnjica, Jereka, Podjelje in Koprivnik, še studorska (Studor in Stara Fužina), srenjska (Srednja vas), bukovska (Brod, Savica, Kamnje, Polje, Žlan, Laški Rovt), bitenjska (Bitnje, Log, Lepence), rotarska (Nemški Rovt), ravenska (Ravne), bistriška (Bohinjska Bistrica) in nomenjska srenja (Nomenj, Gorjuše) (Cevc 1992: 39-45).

¹⁰ Nekateri avtorji uporabljajo pridevniško obliko -češenjski-, sama glede na terenske informacije uporabljam -češnjanski-.

planini Velo polje in Pod Mišelj vrhom, kjer pa pasejo Podjelci in Koprivnikarji,¹¹ od nižjih in senožetnih planin pa Zajamniki, Javornica, Konjska dolina, Jelje, Pokrovc, Na Pečeh in Goreljek (prim. Cevc 1992: 39-45).

Vas Češnjica v Zgornji bohinjski dolini

Češnjico in Jereko naj bi v srednjem veku koloniziral drugi staroslovanski naselitveni val, ki je došel v Bohinj, zato češenjska pašna srenja sploh ni imela visokogorskih planin. Na takšno trditev nas napeljuje še razmeroma majhen obseg češnjanskega gospodarskega območja v primerjavi z obsežnim ozemljem koseške srenje Studor in Srednja vas; govor Češnjancev, ki se, še danes, opazno razlikuje od govorice drugih Bohinjcev v Zgornji dolini; ter ustno izročilo, živo med Srenjani, da so Češnjani tuj živelj v Bohinju (prim. Ceklin 1977: 67).

Prvotno svobodne bohinjske koseze, ki so živeli na svojih lastnih posestvih in smeli z njimi prosto razpolagati, so si sčasoma podredili posamični zemljiški gospodarje. Propadati so začeli koseška notranja uprava, sodstvo in osebna svoboda (prim. Kos 1955: 85, 86, 159, 209). Briksenško-blejsko gospostvo je počasi navezalo in vključilo češnjanske koseze, omenjene že v listinah 11. stoletja, ter njihove koseščine in koseške urade v svoja zemljiška gospostva. Dokončno so prišli v okvir briksenško-blejskega in radovljiskega gospostva v poznem srednjem veku. Opirajoč se na vladarske darovnice iz 11. stoletja, enostransko tolmačene v svojo korist, si je briksenški Bled v sporih z zakupnim posestvom Radovljica, ki je po smrti Celjanov (1456) prehajalo iz rok v roke, izsilila

¹¹ Nekoč so imeli Češnjani v najemu še planine na Komni: Lopučnico, Govnjač in planino Na kraju.

velike kose Bohinja.¹² Med drugim so se polastili Komne s pašno Jezersko dolino, Mišeljsko planino in Velo polje ter položili svojo roko celo na vrh Triglava, kar so z dvema pogodbama, leta 1668 in 1749, tudi legalizirali. Češnjani so se zaradi kratenja starodavnih pravic in omejevanja svoboščin s strani samovoljnih Kreygov na Bledu – med drugim tudi zaradi dajatev na trideset (svoj čas podarjenih) škofovskih njiv – marca 1515 pritožili briksenškemu škofu in celo samemu cesarju Maksimiljanu (prim. Ceklin 1977: 5–17, 65–79, 129–144). Ne preseneča, da so imeli bohinjski kosezi pomembno besedo v velikem slovenskem kmečkem uporu leta 1515, toda kljub temu so ostali vse do sredine 19. stoletja pod fevdalno nadoblastjo.

Razmere med posestniki in srenjami so se začele spreminjati šele po zemljiški odvezi leta 1848. O odkupu in ureditvi služnostnih pravic med posestniki in kmeti, združenimi v srenjske skupnosti, povzemam izčrpno poročilo Vilka Novaka (Novak 1955: 298–299). Članstvo v srenji je bilo povezano s priposestovanjem, pozneje tudi z vplačilom v srenjo. S prispevkom, bodisi v siru ali denarju, je pašni upravičenec pridobil pravico, da je smel prepasti v planini določeno število glav živine glede na velikost kmetije, kar so označevali z deleži.¹³ Vsi kmetje niso imeli enakih pravic, marveč različno velike, v sorazmerju s staro posestno velikostjo kmetije. Na eno celo kmetijo so računali v Bohinju pašno pravico za dvanajst krav, za manjšo kmetijo sorazmerno manj. Kdor je imel na primer četrtno kmetije, je imel pašno pravico za tri krave; če je imel dvanajstino kmetije, le za eno kravo. Podobne razlike so veljale za druge vrste živine po določenem medsebojnem ključu (Melik 1950: 140). Dalje je imel pašni upravičenec v srenji pravico uporabljati poti do planine in do napajališč, smel si je postaviti koč v planini iz lesa, ki ga je dobil v skupnem gozdu, lahko je nabral les za kurjavo in podobno. S pravicami pa so bile povezane tudi nekatere dolžnosti.¹⁴ Tako je na primer moral sodelovati pri skupnih delih, ko so trebili in čistili planino, pri popravljanju poti, brvi, ograj in podobno (Cevc 1978: 413).

V času Kraljevine Jugoslavije so bile srenje preimenovane v agrarne skupnosti. Kljub temu pa je naziv *srenja* ljudstvo mimo vseh uradnih poimenovanj ohranilo do današnjega časa (Novak 1955: 306). Po drugi svetovni vojni je z Zakonom o agrarnih skupnostih (*Uradni list LRS* 52/1947) planina prešla v splošno ljudsko premoženje. Iz lasti splošnih ljudskih odborov je bilo lastništvo planin preneseno v okvir občinskega zemljiškega sklada. Občina je dodelila planinske pašnike v upravo kmetijskih zadrug v Srednji vasi, pripadajoče parcele gozda pa je izkoriščalo Gozdno gospodarstvo Bled (*Uradni list LRS* 7-18/1956). Kmalu je med pašnimi interesi in gozdnim gospodarstvom prišlo do trenj, katerih rezultat je bila leta 1960 omejitev pašnih območij in ukinitve servitutne paše.¹⁵ S pogodbo med Gozdarsko kmetijsko zadrugo Srednja vas in občinskim ljudskim odborom

¹² V ta namen je prišel leta 1458 v Bohinj celo takratni briksenški škof Nikolaj Kuzanski. Bohinjcem je pred božjepotno cervkijo na Bitnjah predstavil vrsto darovnic nemških vladarjev, katere pa z Bohinjcem nimajo nobene zveze, obenem pa daroval koseški češnjanski srenji v last svojih trideset škofovskih njiv na zahodni strani Češnjice, kar se je Briksnu čez čas obrestovalo. Že blejski zakupniki so v 15. stoletju prestavili meje blejskega gospostva s Pokljuke na potok Ribnica - torej so znotraj svojih mej zaobjeli Češnjico. Podrobneje glej Ceklin (1977: 5-17, 65-79, 129-144).

¹³ *To je v protokolu zapisan točno, kok maš deležov. Recimo, al maš četrtinski delež al maš dvočetrtinski, tričetrtinski delež. No, jest mam recimo dvočetrtinski, to je polovica deleža. Na polnega kmeta naj bi biu en delež, pol so bli pa manš kmetje. (J)*

¹⁴ *Tisti, ki imajo delež, imajo v bistvu pravice in dolžnosti. On je dolžan skrbet za planino. (D)* Z okrajšavo -D- v oklepaju za dobesednim navajanjem je označen Dušan Jović, kmetijski pospeševalec v Srednji vasi.

¹⁵ Nadrobneje o tem piše Vojvoda, ki opozarja na pretirano poudarjanje škode s strani gozdarjev, a vendarle meni, da gozdna paša za moderno planinsko gospodarstvo ni opravičljiva (prim. Vojvoda 1965: 160-162 in 1967: 13-16).

v sedemdesetih letih so bile pravice uporabe planine prenesene na skupnost pašnih interesentov. Tako so bili odpravljeni tudi nekdanji spori o pašnih pravicah – paša je bila poslej dovoljena vsem zainteresiranim ne glede na pašne pravice: *Dons je to /pašne pravice/ pršlo u pozabo nekak. Tok da tist, ki ma žvino, pa prižene gor. Sej tle so tud ldje, ki nimajo nbenga deleža več, pa nbenih pravic, pa majo krave tle. Boh dej, da maš krave, da jih lohk ženeš, niso tko neumən, da bi se s tem sploh še bavli. (J)*

Leta 1993 je bil sprejet Zakon o ponovni vzpostavitvi agrarnih skupnost in vrnitvi njihovega premoženja in pravic (*Uradni list RS* 5-233/94). Vsa zemljišča so bila prenesena na Sklad kmetijskih in gozdnih zemljišč Republike Slovenije. Po procesu denacionalizacije naj bi bila zemljišča vrnjena v last in upravljanje vknjiženim pašnim upravičencem. *Pašne pravice bodo dobili tisti, katerim so bile odvzete, so dediči pol tisti, ki so v krvnem sorodstvu. (D)* Na drugi strani pa so bile pašne pravice nekoč vezane na kmetijo: *To ostane pər hiš. Podedvat se pa ne da. (J)* Kmet torej ni mogel prodati svojega deleža drugače, kakor da je prodal kmetijo – pravica do deleža je bila neločljivo povezana s kmetijo kot celoto (Melik 1950: 134). Marsikateri dedič nekdanjih pašnih upravičencev se ne ukvarja več z živinorejo in ker naj bi bila ponovna vzpostavitev agrarnih skupnosti vezana na priposestvanje članov,¹⁶ so v tem trenutku bodoča organizacija in članstvo v pašnih skupnostih – torej skupnosti pašnih interesentov, ter na drugi strani vloga in članstvo v agrarnih skupnostih – torej skupnosti vknjiženih pašnih upravičencev, precej nedorečene. Na vprašanje, čigava je planina, sledi dvojni odgovor: *Od vseh, ki tle gor žvino gonjo, ki majo pašne pravice. (T)*¹⁷ Torej tako od pašnih interesentov kot od (nekdanjih in bodočih) pašnih upravičencev.

Meje

Zaradi večjega števila živine so bile prav tako kot pašne pravice tudi meje med planinami natančno določene in mnogo bolj upoštevane kot danes. Ker pa so pastirji gnali do skrajnih meja planinskih pašnikov, je prihajalo do sporov tako z upravičenci sosednjih pašnih srenj – s Studorci, Fužinarji, Srenjani, Blejci, kot tudi z oddaljenimi obsoškimi pastirji, s katerimi so se Češnjani prepirali glede paše na Komni in v Dolini sedmerih jezer.¹⁸ Dramatične razsežnosti sporov s Primorci ponazarja zgodba: *Ko sta šla pred sto leti in še več dva gor, da bi požgala planino /Lopučnico v Dolini sedmerih jezer/, ker so tam pasli kozle s soške strani, se jima je izza spodnjega dela vrat prikazal zaradi kačjega ali obadovega pika močno zateku črn kozu. Tista dva, ki sta spala na pogradu, sta se tako prestrašila, da je eden pričel govorit, da on nima nič s*

¹⁶ To označujejo izjave: *More bit pa pousem gospodar, če hoče bit u agrarni skupnosti (J).*

¹⁷ Z okrajšavo »T« v oklepaju za dobesednim navajanjem je označen Tone Hribar, (neformalni) gospodar, upravljalec oziroma hišnik na Krstenici.

¹⁸ Od leta 1806 je blejsko gospostvo na dražbi dajalo planine na Komni (Lepa Komna, Jezero, Na kraju, Razor, V konti) v zakup, večinoma za dobo šestih let. Do 1858 je bila Češnjica edina zakupnica. Ko pa je kupil blejsko gospostvo Ruard, je Komno vzel v zakup Anton Domeušič iz Soče. Češnjani se niso umaknili s planine in kljub prepovedi radovljiškega glavarstva nadaljevali pašo. 1. avgusta 1861 pa je dalo blejsko gospostvo po orožnikih odgnati češnjansko žvino s Komne in razdreti njihove stanove in staje. Češnjani so vložili odškodninsko tožbo zoper blejsko gospostvo, ki jo je sodišče v vseh instancah zavrnilo, vprašanje lastništva pa odstopilo organom za zemljiško odvezo. Češnjani so skupaj z Jerekarji, Podjelci in Koprivnikarji zahtevali priznanje lastninske in servitutne pravice na Komni. Sklicevali so se na to, da so plačevali za svoje planine s Komno vred blejskemu gospostvu najemnino (Novak 1955: 297-298). Podrobneje o sporih s primorskimi pastirji glej tudi Melik 1950: 93-94.

tem... Mislila sta namreč, da se jima je prikazal sam vrag... Bajte pa le nista požgala! (L)¹⁹

Na drugi strani pa razmejitve med območji paše posameznih sosesk znotraj češnjanske pašne srenje – torej med Češnjani, Jerekarji, Podjelci in Koprivnikarji – niso bile sporne: *To se ni nač zaznamval, recimo, tle boš ti pasu, naprej pa jest, to se ni nikol nač. To so ble kar tak imena, recimo... razpotje, tam do razpotja so imeli te pravico, naprej pa Podjelci, ki so pasli, pa po planin sekal in tok naprej, a ne. ... tam u srensko planino /planino v okviru srenje Srednje vasi/, tam je bo pa že mau drgač, če so pršle češenske u srensko planino Uskounica pa Praprotnica! (J)*

Najhujši so bili spori s Fužinarji iz planine Laz, ki so si vseskozi lastili krsteniško planino.²⁰ Po pripovedovanju naj bi Krstenico Češnjani dobili kot doto hčere fužinarskega župana, ki se je omožila v Češnjico: *So nam naprej metal, da mam njihovo planino. Da se je ena prmoživa s Fužine, da je dobila za doto. (JOH)²¹ Po gostilnah smo se pa večkrat zajebaval s Krstenice, kera od Fužinarjeu je bla tko gajstna, a ne. No in zdej Fožnarji nas zajbavajo, da mam Češnan fžnarsko planino, mi se pa le smejemo. (J)* Različica, ki jo je zapisal Melik, pravi, da se je neko dekle spod Studora omožilo s Češnjanom, nakar so temu Češnjanu izjemoma dovolili, da je pošiljal živino v Krstenico. Pozneje je to postala razvada. Vedno več Češnjanov je paslo v Krstenici, dokler ni prišlo do tega, da je vsa Krstenica prešla v posest Češnjice (Melik 1950: 95).

Res je češnjanska Krstenica nenavadno osamljena sredi studorsko-fužinarskih planin in edina češnjanska planina, ki je nekdaj sodila v radovljiško fevdalno posest. Druge češnjanske planine so pripadale blejskemu gospostvu (Ceklin 1977:15). Razmejitev med Radovljico in Bledom pa je bila kar nekaj časa nedorečena, celo v tolikšni meri, da so morali Češnjani svoj čas za pašni užitek plačevati obema gospostvoma. Ker spričo drugotne srednjeveške kolonizacije češnjanska pašna srenja sprva sploh ni imela visokogorskih planin, pač pa samo slabše srednjegorske in senošetne na jugozahodnem obrobju Pokljuke, so Češnjani prišli na svoj račun šele potem, ko so v 16. stoletju blejski graščaki Kreygi postali radovljiški zakupniki in so nanovo začrtali meje blejskega gospostva (Ceklin 1977: 67). Ko leta 1579 radovljiški urbar navaja mejo svojega gospostva, je bila planina Velo polje že zunaj radovljiškega gospostva. Skupaj s planino Pod Mišelj vrhom naj bi bila dana v koriščenje češnjanski srenji. Urbar tudi navaja, da izkoriščajo planino Mišelj vrh²² le podložniki blejskega gospostva (torej Češnjani, Jerekarji, Podjelci in Koprivnikarji), tistih iz radovljiškega (torej Studorcev, Fužinarjev, Srenjanov) pa ne puščajo, čeprav morajo tjakaj goniti živino čez radovljiško ozemlje. Da pa je planina pod Bledom, je prišlo zategadelj, ker je nekoč imel obe gospostvi – Bled in Radovljico – v zakupu isti zakupnik, blejski Kreyg, pa je bilo ukazano, naj s te planine pošiljajo sir na

¹⁹ Z okrajšavo »L« v oklepaju za dobesednim navajanjem je označen Lojze Mos, gozdar iz Češnjice, ki sicer nima živine na Krstenici, si je pa uredil hišico, hlev in majhno sirarno v nižji češnjanski planini Zajamniki, kjer namerava čez poletje nuditi turistom mlečne izdelke, hrano in pijačo v prijetnem planinskem okolju.

²⁰ *S tistim livom, ki je biu za mlek cedit, sta šla /Fužinarja/ na Ogradi, pa upil so, da idite dol, da je ta pvanina naša! (R)* Z okrajšavo »R« v oklepaju za dobesednim navajanjem je označena Rozka Frelih, rojena Odar, po domače Kuharjeva, ki je v letih po drugi svetovni vojni majarila na Krstenici.

²¹ Z okrajšavo »JOH« v oklepaju za dobesednim navajanjem je označena Johana (Ivanka) Mlakar, starejša sestra Gilke, ki je v letih po drugi svetovni vojni majarila na Krstenici.

²² Starejši urbar iz leta 1488 ima za mišeljsko planino označbo »Slatna« oziroma »Lisičja gora« (Slatin bey dem Fuchsperg), urbar iz leta 1579 pa pravi da imenujejo podložniki to planino »Sv. Mihaela gora« (S. Michell perg; perg - v pomenu planina) (Ceklin 1977: 74 in Kos 1960: 133-134).

Bled in pri tem je tudi ostalo (Kos 1960: 133-134). Prisvojitve planine Velo polje in Pod Mišelj vrhom je bila potrjena s pogodbama iz let 1668 in 1749 (Ceklin 1977: 74).

Kako je bilo s planino Krstenica, viri neposredno ne navajajo, verjetno je prešla v roke Češnjakov vzporedno ali vsaj podobno kot planini Velo polje in Pod Mišelj vrhom. To bi potrjevala trditev Studorcev in Češnjakov ob urejevanju paše leta 1866, da omenjene tri planine, torej Velo polje, Mišelj vrh kot tudi Krstenica, niso sodile v območje blejskega, marveč radovljiškega gospostva (Novak 1955: 298).

Ali pa se je morda, kakor poročajo ustni viri, vendarle neka *gajstna* spod Studora oziroma iz Stare Fužine omožila s premetenim Češnjakom? V zvezi z zajedalsko priženitvijo Češnjakov na Krstenico je še posebej pričevalna trditev v pogajanjih za ureditev planinske paše leta 1866, kjer Studorci s Fužinarji pravijo, da so za planino Krstenica plačali urbarialno odvezo in da je Češnjica na njej uživala zgolj pašo. Kljub temu so leta 1868 Češnjani znova prijaviли planino Krstenica Komisiji za odkup in ureditev služnostnih pravic. Dokazali so, da je briksenško škofijstvo 7. maja 1845 dovolilo prepis planine Krstenica (kot tudi Velo polje in Pod Mišelj vrhom) na občino Češnjico s pridruženimi ji vasmii. Dokončno pa so problem lastništva Krstenice obravnavali leta 1878: Studorci skupaj s Fužinarji so priznali Češnjakom lastninsko pravico za planini Velo polje in Pod Mišelj vrhom, deželna komisija pa je priznala upravičencem iz Studora in Stare Fužine na tistem delu Krstenice, kjer je gozd, servitutno pravico do lesa in drv, kar so Češnjani od njih odkupili (Novak 1955: 299).

Zaradi medsebojnih trenj med studorsko in češnjansko pašno srenjo, izpričanih že v 17. stoletju (prim. Kaspret 1889: 100), ni smela nobena češnjanska krava na fužinsko ozemlje. Pred 19. stoletjem so živino celo zaplenili (Novak 1955: 305), pozneje pa pomešali v svoj trop, pomolzli in zahtevali odkupnino. Prav tako neizprosni do fužinarskih krav pa so bili tudi Češnjani.²³ Sčasoma se je oblikoval strpnejši odnos, danes sporov med Češnjani in Fužinarji ni več, pogostejši sta medsebojna pomoč in sodelovanje.²⁴

Sirarstvo

Najstarejši zgodovinski viri, ki omenjajo dajatve v siru in s tem pričajo o izdelavi sira v Bohinju, so iz srede 13. stoletja (Novak 1961: 126-129). Urbar s konca 15. stoletja pa omenja dajatve v siru tudi že v zvezi z užitkom planin (Novak 1975: 1-2). Mleko in mlečni izdelki – poleg sira so v Trst in na Jesenice tovorili tudi maslo – so bili Bohinjcem že od nekdaj vir zaslužka, celo boljšega kot tistega od trgovine z lesom (prim. Novak 1995: 73).

Če so v planinah prvotno pridelovali in predelovali mleko individualno – vsak gospodar je v svojem stanu izdeloval maslo, *zware* (sir iz kislega mleka), *ožemčke*, *podobnjake* iz prekajenega sira in *môhant* (Novak 1995: 30) – so se po letu 1873 v skladu s tedanjimi gospodarskimi interesi države, ki je že leta 1868 razpisala podporo za zboljšanje gospodarstva na planinah (Novak 1995: 29), kmetje na pobudo prizadevnega in naprednega župnika Janeza Mesarja organizirali v sirarsko družbo. V prvo takšno družbo na Kranjskem

²³ Kako so majerce morale pomolzti fužinarske krave, ki so se pasle na Krstenici, govori sledeča zgodba: *In takrat, ko smo včas gor/na Krstenico/ pargnal krave, poj so pa ble fužinarske krave gor, poj so pa Medjou pa naš ata rekva: -Daj, pomoz jih! Pomouz tele krave, da naučo hodit Fužnarji!- Sem jih pa res. Lih u Hrib-arjevnu hlevu, lih spustu, k so poršli Fužnarji jih iskat. Pa lih je bitu Hlipou in je bitu, skoz je bitu name jezen. Ja pa sem jest mogu pomouzi, koker so mi gospodarji ukazal. (R)*

²⁴ Kadar iz Laza pobegnejo koze, kar se je letošnje poletje zgodilo večkrat, tamkajšna majerca Anica telefonira Cilki na Krstenico, če smo morebiti videli njene koze ali vsaj slišali vončkanje. Ko so nekoč prišle prav do Krstenice, so jih otroci, ki pomagajo Cilki, obrnili in pognali nazaj.

se je združilo 13 gospodarjev iz Bohinjske Bistrice, Bitenj in Lepenc. Postavili so skupna pravila, najeli skupnega sirarja iz Bovca in 10. junija začeli sirariti na Bitenjski planini. Prepričljiv uspeh je spodbujal k posnemanju in tako so bile v naslednjih letih osnovane številne sirarske družbe. Nekaj Bohinjcev je bilo poslanih na tečaj sirarstva k švicarskemu strokovnjaku Tomažu Hitzu v Podljudinj in v planino Razor na Tolminskem, ki ga je organizirala Goriška kmetijska družba. Švicarski mojster je večkrat tudi sam prišel Bohinjce učiti delat bohinjki sir – tako so pri nas poimenovali ementalec. Leta 1876 so z njegovim sodelovanjem uredili sirarno v Bohinjski Bistrici, ki je postala učilnica za praktični pouk sirarstva (prim. Cevc 1992: 96–99 in Novak 1987: 77).

Pravila društev, ki so skrbela za organizacijo skupnega sirarstva, urejala skupne obrate, skrbela za prodajo sira in za pravično delitev izkupička gospodarjem na osnovi skrbno vodene evidence o količini mleka, ki ga je posameznik oddal v skupni obrat, so bila tako preiščena, da so bila po prvi svetovni vojni vgrajena v pravila sirarskih zadrug. Ali – društva so dobila pravno obliko zadrug, ki so svoja pravila prilagodila zadružnemu zakonu. V okviru zadružnih interesov so bile na srenjskih planinah postavljene številne sirarne. Krsteniška je bila narejena v tridesetih letih²⁵ po načrtih arhitekta Alfonsa Pirca, ki je bil takrat zaposlen pri Komisiji za agrarne operacije za gradnjo sodobnejših stavb v naših planinah (prim. Cevc 1992: 96–104; Novak 1976: 30; 1983/84: 41; 1987: 79 in 1995: 35). Pod njegovim vodstvom je bilo sezidanih več sirarn v bohinjskih planinah.²⁶ Zadruga je pospeševala trgovino s sirom (prim. Novak 1987: 78 in 1995: 29–30): *Sir je šou pa ves u zadrugo. In so kmetje dobil od zadruga dnar. (T) Bohinjci ga navadno sploh niso jedli. A veš kva, sej ni bu poceni! Pa šstandard ni biu tak tudi. Ni blo, da bi ga takrat lahko kupu. Sej je biu dobr... pol so včas, veš kako so včas gospodarji naredli pol: Pol so tok naredli, kokar da se je ker tak mau uškrtu. A veš kva je škart? Kej deformirou, no. Al pa, da je sar, da je mou kej, pa so rekli, da kej ni uredu z njim, pa so ga zrezal, da so si ga razdelil med sabo. (T) Za razloček od sira in masla, ki sta prav tako pripadala zadrugi, je skuta, ki so jo kuhali iz sirotke, ostala gospodarjem: *Veš kaj, skuta, a ne, skuta je pa bla, skuta je šla med ldi. Skuto so pa tist gospodarji jemat, k so pomagal, a ne. Un je mogu drva pørpravt, pomagat pør siru, za un je pa vzeu skuto. (T) In kaj se je delalo s skuto? Ja, solil so jo! Za jest! Pa krompir! (T) Zadruga je obenem nadzorovala kvaliteto mleka: *Vzorce so vzel, pa pol je šou u laboratorij, so mu mlek plačal glede na tolščobo. Je pøršu un, tist k je vzorce pobrau, je pøršu gori. Takšne stekleničke je jemou, je pobrau, je pol napisou, ker je... Sej to je biu fajm deu, je pøršou gor von, pa vzorce vzeu, pa nazaj dol, pa še ni rečen, da je šou tist dan dole! (T)***

Sirar, čez zimo zaposlen v dolinski sirarni, čez poletje pa v planini, je imel odgovorno funkcijo v planšarskem obratu. V organizacijskem pogledu je bil vezni člen med skupnostjo majerjev v planini in vodstvom zadruga. Bil je glava planinskega obrata. Bremečila ga je vsa odgovornost za delo v sirarni. Ohranjene pogodbe s sirarji, ki jih je udinjala zadruga za delo v planini, vsebujejo poleg dogovora o delovnih terminih na posamičnih

²⁵ Natančne letnice se med seboj razlikujejo: Kuharjev Joža navaja (večkrat!) letnico 1936, Cilka (prav tako večkrat!) meni, da je bila zgrajena že leta 1932: *Tale sirarca ima tamle nekje dvantrideset letnico na pragu. Ta je bla preh kokr Zajamnič. Tam je pa petintrideset letnica.* (Kadar ni v oklepaju navedeno drugače mi je zapisano povedala Cilka Mlakar, majerca na Krstenici). Cilkina sestra Johana pa meni, da je bila sirarna zgrajena 1933.

²⁶ *On je projektou več teh sirarc. na Zajamničeh tud, k je biu vse en projektant, to so ble use po enmu model narejene, te sirarce. Tud na Jelju. (f)*

planinah, o plačilu in drugih nadrobnostih tudi določila, da dela strogo po ukazih zadruga, zahteve po skrbnem vodenju evidence o dnevni in tedenski količini mleka, ki ga sprejme od posameznih tropov, po rednem tedenskem pošiljanju evidenčnih tabel zadrugi ter po skrbnem ravnanju z inventarjem, mlekom in sirom v času zorenja. Sirar je bil dolžan poravnati škodo, če bi jo iz malomarnosti prizadejal inventarju ali mlečnim izdelkom (Novak 1987: 80–81). *Ja ceu dopoudne /je imel dela/, pa še ponoč je mogu ustat, da je ta sər še obrnu, k je mu ta velcga. (JOŽ)*²⁷

Zaradi izrednega pomena je bilo sirarstvo ugleden poklic, za katerega so se šolali v mlekarski šoli v Škofji Loki in Kranju. *Jest kar vem, je skoz ta mlekarska šola, dərgač so se pa ldje učil od teh starih sirarjev, ki so delal po vaseh. Tam se naučiš ta poprijem s sirom, a ne. (JOŽ)* Plačani so bili na dan, pripadala pa jim je še skuta zadnjega tedna sirjenja (Novak 1987: 80–81).²⁸ Nekateri sirarji so imeli vrh vsega v planini tudi svojo živino. Zanj so skrbeli drugi majerji, ki so mu pomagali tudi pri delu v sirarni: *Tretinli smo, drva smo mu dal, pa ceu dopoudne s mogu bit təm. En dan jest, drug dan druga, tret dan pa spet. (JOH)* Ja, za sər je sam skrbu, pomagou si pa takrat pomit, mešat, pa drva naštimat, pa zмест (maslo). Od sirarjeve skrbnosti in znanja pri delu je bila odvisna kakovost sira in tako tudi boljši izkupiček, ki so si ga v jeseni gospodarji razdelili. Skrbeti je moral za pravično delitev sirotke, s katero so hranili prašiče, za vrstenje pri pomoči sirarju (*tretinjenju*), za delitev skute gospodarjem posamičnih tropov in za pravilno vrstenje pri transportu sira v dolino, katerega so ga zaradi velike količine in majhne kleti tedensko nosili in pozneje vozili v dolino.²⁹ Osrednjo sirarjevo vlogo v planini potrjuje dejstvo, da se majerice ob pripovedovanju o dogodkih v planini ne spominjajo letnice, temveč sirarja, ki je bil tisto leto v planini. Na vprašanje, kdaj se je to ali ono zgodilo, odgovorijo: *Takrat ko je biu ta in ta sirar/...*

Čas po drugi svetovni vojni

Zadružna oblika sirjenja se je nadaljevala še poldrugo desetletje po drugi svetovni vojni.³⁰ Od leta 1945 so se na Krstenici zvrstili naslednji sirarji: Martin Korošec (po domače Žvabov), Martin Langus (p. d. Kovačič),³¹ Tone Stare (p. d. Stareč Tonej), Anton

²⁷ Z okrajšavo »JOŽ« v oklepaju za dobesednim navajanjem je označen Jože Poljanec, izučeni sirar.

²⁸ *Včash je sirar dubu plačo*, za razliko od majerce, ki je dobila plačan od tistih gospodarjev, k so mele še druge krave. (JOH).

²⁹ *Stara mama, k je planvala, so pa še z Jezerc nosil na glav u Podvrh hleb sira. Pa so velikokrat rekli, da me zato boli le naprej glava. (R)* Vozil so ga sprot, ga niso nalagal, potem so ga pa doma dal u klet in tam je zreou ratau. Po moje, ene šternajst dni starga so že pərpelal, ker tuki ni blo prostora, če je vsak dan delou! (J) Transport sira je bilo zelo naporno delo. *Smo ga mogl sami vozit od tle. Smo ga na samotěž /samotežne sani/. Po ene 120 kil smo ga naložal, pa samotěž peljal do dol, do Podvrh se reče, na Vojah. Tle, k je u breg, k so mogl po trije en samotěžnik vleči! Smo nabasal, da nisi mogu! Pol, k si enkrat z brega začel, si pa vsak svojga peljou, nas je bvo pa ene sedm. To je bla še pred mano ta generacija delala. Mi smo že s konji vozil. In smo šli tle na Blat dol. Po ene dvakrat, po ene dva sta pəršla s konji, k kon je pa več pelou, a ne. Tud tristo kil sira! (J)*

³⁰ V planino se je šlo tudi med drugo svetovno vojno, razen eno leto, ko so imeli policijsko uro.

³¹ Kovačič je bil zelo natančen sirar, toda na koncu že tako zelo bolan in sklerozen, da so morale poprijeti in siriti kar same majerce. Kuharjeva Rozka in Mlakarjeva Johana, ki sta v povojnih letih majarili na Krstenici, se še posebej dobro spominjata sledečega dogodka: *Je bva pa ena Zagrebčanka pər Medjoumu /stanu/. Jes tretinəm təm, səm skuto vahtou, k se je že skuta kuhala, ker sər smo dal že vən, po pa skuto kuham, skuta je šla že mau čez... Tista Zagrebčanka se je pa pər koritu umivava, brez vsega je bla tle gor /na oprsju! Von jo pa gleda, gleda... Pol səm pa reku: -Stric! Skuta bo šla čez!- Je pa naredu /zamahnil z roko/: -Kaj skuta!- Pa gledou. In səm mogu sam tisto skuto pobrat, on niti trepnu ni, tko je biu vesou, da je nekaj tačga vidu. (R)*

Dobravc (p. d. Kovačev Tonej), Janez Dobravc (p. d. Gale)⁵² in Goltnarjev Tone.⁵³ Leta 1951 je na Krstenici začel sirariti Mikelj Srečko, ki je v planini delal vse pašne sezone do leta 1964 oziroma 1968.⁵⁴

Poleg sirarja je bilo v planini vedno pet ali šest majeric, redkeje kakšen majer, ki so skrbeli za živino in po vrstnem redu pomagali sirarju. Majarila so predvsem neporočena, samska dekleta, pozneje tako imenovane tete, ki so ostajale doma, sinovi, dokler niso šli

Posnetek fotografije, ki jo je leta 1946 posnel eden prvih rednih obiskovalcev-izletnikov Franc Močnik (last Rozke Freljih, roj. Odar, p. d. Kuhar). Z leve proti desni stojijo: Rozka Odar (majerica), Žvabova Štefka (na obisku pri starejši sestri Minki, pozneje je tudi sama majarila in se omožila z dolgoletnim krsteniškim sirarjem Mikelj Srečkom), Jeromova Ančka (majerica), profesor Ravnik (ki je prišel v planino z Močnikom), desno od njega je skrita Žvabova Minka, skrajno desni pa je sirar Martin Langus (p. d. Kovačič). Pred njim je Rozkina sestra Minca, ki je prav tako kakor Štefka na obisku pri starejši sestri. Sedi Ljubljanka, ki je na Krstenico prišla s prof. Ravnikom

⁵² Tisto leto, ko je bil Gale, je bilo *super*; le da je majercam *en teden preh dol ušou*. *Sej veste, same mlade, pa take...* *K se mu sār ni devou, je šou pa za nami mlest/molz!*, *da nismo tisto mouzle/ki se je gonila!*, *da se mu zato sār ne dela. Da se ne deva sār, ker se krava poja!* *To je bitu bl tak žleht, poj smo mu pa rekke, tko da je šou en teden preh. Je reku: -Jest ne upam več bit zravān vās!* *Ja, poj smo pa same devale.* (R)

⁵³ Spomin na Goltnarjevega Tončka, ki ga je rad pil, je neprijeten: *Zato ker kešt/tedenska zaloga hrane/*, *je bo pa učash pol litra vina za u čaj, pa redko kdaj še kašna flaša vina, ampak on je pāršou, pa je možakama lih tko naredu, vzen, je bitu gospodar, upričo tebe spiu, u kot, da s dobitu čreptine. Zapitu se je, zato ker je bitu zasvojen. Sirar je bitu dobr, samo če je bitu trezen. Če je pa ušou, je pa tud en teden bitu na Vodnikovi, al pa je bitu pār Mihouc u Fužini.* (JOH)

⁵⁴ Kot zadnje leto sirarjenja Mikelj Srečka navajajo informatorji različni letnici: 1964 in 1968.

k vojakom, hčere, dokler se niso poročile. Skratka, povečini člani domače družine. Kjer so imeli posle, so majarili tudi hlapci in dekile. Nekateri pa so odšli v planino šele na starost, potem ko so posestvo izročili mladim. Bilo je v navadi, da so se pri majarskem delu vrstili bratje in sestre, starejšim so sledili mlajši (Novak 1989: 128). Pri Mlakarjevih je še pred prvo svetovno vojno majaril na Krstenici Cilkin oče: *Prej je pa ata planvou, še pred prvo svetovno vojno, kər poj je biu u vojski, potem se je pa enaindvejtga leta pa že oženu, a ne.*³⁵ Njihovo živino je zato pasla teta v planini Na Kraju: *Pər nəs pa ni blo nbenga tacga otroka, je pa teta Na Kraju meva naše krave. Po so pa naš otroc tok zrasli, je pa prva šla majart mama od Tončka /Cilkina najstarejša sestra Angela/. Ker so imeli pašne pravice, so smeli postaviti stan. Po Angelini poroki pa je šla v planino sestra Johana: *Jəs səm bla vəs čas mau tko..., səm mela eno zaslombo, ker səm mau invalid, veš, səm pozabva povedat, zato səm pa jest majarva.* (JOH)*

Majerice so imele poleg svoje še živino drugih gospodarjev: *To səm jest nardila, a ne, da səm čist prevzela, pa še od drugih gospodarjev. Recimo od osem do devet gospodarjev.* (JOH) Za živino drugih gospodarjev so dobile plačilo, ki pa je bilo bornejše od sirarjevega zaslužka.³⁶ V povojnih časih je bilo tako v planini tudi šestdeset molznic in pol toliko telet: *Ja čez sto jih je pa tud bo. Z javouno vred. Ja računi, je blo po ene pet majerjou, šest, usak jih je meu po ene dvanajst, da jih je pomouzu, ja kər təm, šedeset zmouzne. (J) Ampak u glavnem je bo velik krav, kər jalouno so pa učasih tud tam gor u Gounač /planino Govnjač na Komni/ gonil, pa Upučenco /planino Lopučnica pri Sedmerih jezerih/, to je u eni dolin, təm k je zdej Triglavsk narodni park.* (JOH) Kljub napornemu delavniku se povojne majerice z nostalgijo spominjajo svoje mladosti v planini.³⁷ Delavnik so dopolnjevale radosti, kot je npr. vzpon na Triglav,³⁸ nezgode z živino in nerodnosti pri sirarjenju³⁹ ter vragolije,⁴⁰ kar je mlade majerice navdajalo z vsaj delnim (pri)okusom samostojnosti in neodvisnosti od dolinskega življenja. Če je bilo planinsko življenje požlahtneno s prvimi zaljubljenostmi,⁴¹ pa majerice po poroki – bile so iskane neveste – navadno niso šle več v planino: *Seveda, k nism pol nač več šou, k nism mogu iti! O, Marija! K so krave šle, tiste, k so jih gnali, səm šou vən na gank, pa*

³⁵ Kadar v oklepaju za dobesednim navajanjem ni označeno drugače, pripoveduje Cilka, krsteniška majerica in sirarka.

³⁶ *Majarcam so samo dal. Ni nkol nbena mela besedo, da bi mogla kej rečt.* (JOH)

³⁷ *Šestnajst let smo bli stari, ja, k smo začel. Ja, to je biu še življenje, zdej pa tku let, kolkrat po šestnajst! Tak je bo, tač življenje je biu, nač pokvarjen, pošteno smo živeli, nač ni nbeden kej slabga mišlu, res.* (R)

³⁸ *In pol smo šli tko zgodaj, polnoč, opolnoči, a ne, in ko smo šli na Triglav gor... Tko je blo lepo, a veš koj je blo to velik, k nəs je tku šlo, enaintrideset ldi! In je tačas Joža /brat/ pršu gor, da je planvou, je šou mlest zjutrej, zvečer smo bli pa že nazaj.* (R)

³⁹ *In jes ta pərū dan imu pomaganje, nisəm vedu, k sva šva do mize, preše, nisva mogla pərt gor vzdigant! Je pa pod mizo padl! Səm pa jest pometu tiste drobce, tko da je pol le neki ratal!* (JOH)

⁴⁰ *Mau smo si nagajal, a veš, nastavljali vedru vode na vrata, pa kəšənga moža so našemli, in napravili cune, nabasal, nagačal, da je sedu notri, da je učash, k je ker notər pəršu, ga je skoraj kap; namazali s sajamī tistega, ki to ni pričakoval – ni bo važən, a je župnik, al je biu učitel, gor je bo tisoč metrou nad morjem, pol ni blo nač važno, ker je biu črn.* (R)

- *Pa kozla naštimali v posteljo: Julki so žiuga, da se je ululou, Štefeti pa ne /zgolj lutko/. ... Julka je zamerva, veš.* (JOH)

- *Ja, seveda, k so ji le nagačenga dali! /smeh/ To nis smeu zamert čes votu met družbo! Nbeno reč, ne. To se pa tud dobr spomnəm enkrat, k səm jes tretinva, k je šou sneh, kar ga je dol mogvo. U kuhni so pa bli, u sirarco so pol pəršli, a ne, k je biu mráz... Pof pa pride Angela barat, je rekva: »A tvoja ura kej grež? Pustovka je pa rekva: »Če bo šva, b bla že doma, k je tak ureme!« Pa je bla užaljena. Za tisto, je rekva: »Kva me je mogla tok nazaj!« Pa je biu le hev. Nazaj jo ni znava!* (R)

⁴¹ *No, to je blo čist le tako, a ne, mimogrede. Tist smo se bal sam gledal, to ni blo nač druga.* (R)

tku sɔm veku, tku mi je bo, k je tist čas pɔršu, k so krave gnal! Tko se mi je luštal it, pa mogva nism! Ja, seveda, k maš otroke! Še dons me, ampak še dons, k krave ženejo, jest ne morem spati. Jest moram ustati. Ja, tok. Sej se vse mora pol enkrat zaključit. (R)

Zaključilo se je tudi planinsko življenje: Konec šestdesetih let⁴² zaradi družbenih in gospodarskih sprememb, predvsem zaradi zanemarjanja zasebnega kmetijstva in industrializacije,⁴³ odloka o ukinitvi gozdne paše leta 1960, zgraditve nove skupne sirarne v Srednji vasi leta 1971,⁴⁴ organiziranega odvoza mleka z nekaterih nižjih planin, pomanjkanja ustreznega delovnega kadra,⁴⁵ niso več gnali v planino v okviru zadruga. Kmetje so dali prednost enostavnejši dolinski živinoreji (Senegačnik 1983: 38–39).

Po razpadu združnega sirarstva visokogorskih planinah so na Krstenici pasli še redki zanesenjaki, ki niso sledili prizadevanjem zadruga po opustitvi visokogorske paše in so skušali obdržati planino pri življenju.

V začetku sedemdesetih nekaj let ni bilo nikogar na Krstenico.⁴⁶ Celo Hribarjev Martin, ki je vztrajal do tedaj, je majaril s svojo snaho Mlakarjevo Cilko v nižji planini Zajamniki. Skozi celotno pašno sezono sta ostala na Zajamnikih *zato, kɔr sama si nisɔm upala tlele sm/na Krstenico/ prit, takrat še ne. Nisɔm tok znala*. Poleg tega so bili z njo majhni otroci, ki jih je čuvala, telefona ni bilo in *kva če se mejhenmu otrok kej nardi! Tɔm/na Zajamnikih/ je pa le bliz cesta*. Tako sta bila z Martinom na Zajamnikih *neki let, poj se je pa on naveličou, skoz več ldi je bo pa to, poj je šou pa on prej na Krstenico...* Kot prvi se je torej na Krstenico vrnil Martin, za njim pa je kaj kmalu prišla tudi Cilka: *In ko je on tlele gor, ene tri leta je biu še sam, poj je biu pa že tak bɔl, ni si tok kuhou, pa tak, takrat sɔm jest tud pršla za njim. Naš otroc so bli že tok večji, da ni blo treba tok, da se ne bojiš*.

In kako to, da je šla pri Mlakarjevih v planino prav Cilka? *Zato kɔr je pɔr nɔs doma bla ta navada, da je biu /majer/, da nɔs je blo dost, pa še zmeram je biu nekdo in u tistɔm, k se je to opušal, smo mi bli tok navajen, da smo šli naprej s tem, a ne. Jest nisɔm znou... Ne vem, tko je pršlo*.

Današnja organizacija

Vaške srenje so kljub nacionalizaciji in združni reorganizaciji po drugi svetovni vojni ohranile nekdanje planine kot vaško last. Na Krstenici so se po razpadu združnega sirarstva lastniki živine iz Češnjice in Jereke organizirali v nekakšni divji obliki združništva. *Zdej so že vsa ta leta eni in ist navajen, da gredo gor. Po pa učas, tko kɔšɔn zravɔn še pɔrslon, da pride še ta, a ne, uni,...če je majerca za to, da gredo!* (JOH) Zdaj je, četudi komu ni prav, tako glede odgovornosti kot odločitev glavna Cilka. V planini je sama za vse, majer in sirar obenem, zato ji pri delu pomagajo otroci, ki preživijo na Krstenici del počitnic.

⁴² Kot zadnje leto združnega sirarstva, ko je v planini siraril Mikelj Srečko, navajajo informatorji različni letnici: 1964 in 1968. Leta 1971 je KZ Srednja vas zadnjič poslala sirarje v planino, toda nič več na Krstenico! Prim. Novak 1987: 81.

⁴³ Koliko je sploh še takšnih kmetov, ki se preživljajo zgolj s kmetijstvom? *Prouzaprau nbenga več. Mislɔm, da bi u družin ne biu eden zaposlen, je ni... Al ma pokojnino, al... Nekaj ma že, da je še dodaten vir. (J)*

⁴⁴ Poprej je imala vsaka vas svojo sirarno. Sirarji so čez leto delali v vaški sirarni, poleti pa so šli v planino.

⁴⁵ Dolgoletni majerji in sirarji so ostareli, mladi pa so si kruh iskali drugod, predvsem v nekmetijskih dejavnostih.

⁴⁶ Tudi tu so različni informatorji navajali različne letnice - gre za štiri pašne sezone med 1969 in 1975.

Živina na paši

Na Krstenici se pase tista živina, ki jo sprejme Cilka. Z večino gospodarjev živine je v bližnji (npr. Mlakarjevi, Hribarjevi, Medjevi) ali daljni *žlahti* (Novakovi, Šoštar). Določeni imajo krave v planini kot lastniki hlevov (Kuhar, Žvab) ali pa, ker je taka tradicija (Mencgar). Cilka pa sprejme tudi živino nekaterih kmetov izven (nekdanje) češnjanske srenje (npr. Viharjevo in Mežnarjevo iz Stare Fužine, Lenartovo iz Studorja). Nekateri imajo v planini zgolj eno molzno kravo, *samico* (Mežnar, Šoštar), večina po dve (Kovačevc, Kuhar, Novak,⁴⁷ Žvab), nekateri tudi tri (Gale, Medja, Mencgar) in več (Hribar,⁴⁸ Mlakar⁴⁹). *Več kokor tri sploh nima nbeden. Če jih ma, jih ma pa doma raj, a ne. Več kot tri z mlekom, tok nbeden ne žene gor. No, uhka tud, preobremenjena je poj Cilka. Ja, Cilka jih ma mau več, k so domače. (J)* Poleg molznih krav, *zmouznic*, jih ima večina še nekaj *jalouscu*.

In kako je urejeno s plačilom in drugimi obveznostmi tistih, ki imajo živino v planini? Poleg tega, da se lastniki vrstijo pri dostavljanju *kešta*, tedenske zaloge hrane, priskrbijo nafto za agregat in drva ter sodelujejo v občasnih delovnih akcijah, Cilki na sezono plačajo 5000 SIT po glavi živine in pol manj za teleta.⁵⁰ Sir ostane gospodarjem, razen če ti želijo, da ga Cilka proda planincem in jim izroči denar. *Vsak gospodar, ki ima gor*

⁴⁷ Novakovi so prignali dve kravi, odgnali pa žal le Jagodo, po Lisko je prišel mesar.

⁴⁸ Hribarjevi so imeli štiri, toda eni se je že prvi dan *zmešalo*, da jo je ucvrta nazaj proti Blatu. Več dni so jo iskali, ko pa so jo našli, je bila nenavadno napadalna, sploh se ni pustila prijati in je pri tem celo poškodovala gospodarja Hribarjevega Jožeta. Planinsko svobodno življenje pa je bilo za to leto zanj končano.

⁴⁹ Mlakarjevi imajo poleg jalovne v planini kar pet molznih krav.

⁵⁰ Domačo živino, torej Mlakarjevo (od brata Nikota) in Hribarjevo (od nečaka, Martinovega sina Jožeta), pa tudi Medjevo prepase Cilka brez plačila.

živino, ma tok mleka; za tok mleka ti pripada tokle sira al pa tokle dnarja, če se sir prodaja na planini. (D) Za opravljeno sirarsko delo pripada Cilki še mleko, ki ga pomolze zadnji teden paše v planini, pa čeprav ji od tega ne ostane kaj prida, saj ga sproti spijejo tisti, ki pomagajo, oziroma jih Cilka na koncu nagradi s hlebcom sira. Z nekaj gospodarji je dogovorjeno, da ne plačajo nič, vendar pa Cilki pripada vse mleko, kar je zanjo ugodnejše.⁵¹

Pašna skupnost dobi s posredovanjem kmetijske pospeševalne službe⁵² tudi državne spodbude za razvoj planinske paše. *To je pa za spodbudo za pašo na planinskih pašnikih. Tle pride 8000 na kravo molznicu, 5500 za telice, za pitance, za presušene krave. To pa dobi skupnost, se prav agrarna skupnost Češnjica dobi za te živali spodbudo za razvoj planinske paše. (D)* Seznam v planini pasenih krav posreduje kmetijskemu pospeševalcu predsednik češenjske pašne skupnosti Joža Odar (p. d. Kuhar): *To ma krava vsaka ma oringel. Številke, a ne, in zdej te številke dol uzet, pa pospeševalci p̄rnesejo seznam, papir, zdej pa pober, pa od vsacga kmeta, ki ma tok živine, tok glave, ... In useh teh krau, mor̄m pobrat številko, imena, poj pa Joviču /kmetijskemu pospeševalcu/ dam, ta pa naprej da na republiko in poj nalakžejo ta dnar. To se prau, je meva Krstenica pa Zajamniči skupej letos tristooseminšedeset taužent, je blo tega dnarja, tko da smo še sir̄rco prekril. (J)* Denar namenijo navadno za vzdrževanje planine. Leta 1998 so npr. na novo prekrili sirarno in uredili žlebove, za naslednje so načrtovali ureditev električne energije na sončno svetlobo. Kmetijski pospeševalec Dušan Jovič obišče Krstenico in tudi druge še delujoče planine vsaj enkrat letno. Popolnoma predan svojemu delu ima kaj nevhvaležno nalogo med tnalom in nakovalom – med državnimi institucijami in bohinjskimi kmeti. *Jovič je tko, no. Od države je postavljen, nubenmu se rad ne zameri, če ma le možnost, rad uslugo nardi, če mu drugi ne mečejo kolena pod. ... polena pod noge. Tko da raj n̄č oblube ne nardi, če ne more, a ne. Ja, sej je težko to.*

Na splošno pa je po mnenju večine, ki je doživela in se spominja povojnega življenja na Krstenici, velika razlika v primerjavi z dandanašnjim življenjem in delom v planini. *To se precej razlikuje. Takrat smo mi tko, da so nam gor nosil, pa včash so p̄ršli še s harmoniko, pa tak b̄l zadržan deu je biu. To je pa vse na enmu zdej! To je velika razlika. Pa velika odgovornost! Pa velik se je poprav̄l. Pa voda se je spelava, pa na lažji način se dela. Samo sama je /Cilka/ za vse. Ja velika sprememba je. In to je biu čist nekošen drgačen žiulene, ne vem, če je Cilka sploh to sprejeva kdaj. (JOH)* Če je krsteniška sedanost neločljivo povezana s preteklostjo, je na drugi strani med sodobnostjo in preteklostjo s pridihom zlate dobe tudi nasprotujoč si odnos (prim. Zonabend 1993: 18), še več, šele preteklost z vsemi razlikami, posebnostmi in dogodki, ljudem omogoča ubesediti sodobnost.

⁵¹ Na tak način ima dogovorjeno plačilo tudi velopoljski majer Francelj. Ta me je pravzaprav opozoril, da Cilka s plačilom nima *fajn uštiman*.

⁵² Kmetijsko pospeševalna služba, državna institucija, situirana v Srednji vasi, skrbi po besedah tamkajšnjega pospeševalca Dušana Joviča za *izboljšanje pri kvaliteti mleka, pol je ena naloga oživljanje planin in planšarstva, pol je pomoč pri pridobivanju raznih soglasij za gradnjo, kar se tiče kmetijstva, se prav, če je za obnovo hlevou al pa novogradnje, pol je v bistvu pomoč pri izračunu obrokov na osnovi analiz. To, pol so pa še te drobne reči tud, ...sodelovanje z zadrugo, pol kašne premije. To so v bistvu, kar daje država kot spodbudo za refo živine. To je v glavnem je vse, kadar mamu ta javna dela, vodenje tega, se že kašne take stvari najdejo, no v glavnem gre za razvoj podeželja kot takega. Tud pomoč pri izdelavi projektou, načrtou za celostno urejanje podeželja. (D)*

Prihodnost

Za razloček od preteklosti in sodobnosti je krsteniška prihodnost mnogo bolj negotova, pa čeprav se zdi kmetijskemu pospeševalcu Dušan Joviću Krstenica zgleden primer žive planine: *Ja, da začnejo dejansko nazaj planšart, a ne, da se tko kokor je na Krstenic, kokor pr Cilki, žou je že nekaj u letih, ampak ta način je pravi. Da gredo gor mouzнице, da se izdeluje gor sir. (D)* Predpogoj za ohranitev planinske živinoreje je vsekakor dober položaj kmetijstva v dolini. Ker je Bohinjsko območje za intenzivno kmetijstvo manj primerno (Markeš 1997: 6),⁵³ ga že od nekdanj dopolnjujejo druge dejavnosti. *Vedno so nekaj počel, al so fural, al so delal v fužinah, ker je blo tle fužinarstvo razvito, al so, v končni fazi so hodil tud komu kej pomagat. Da niso bli bogati kmetje, je že to razvidno, da tud hlapcov in dekel v Bohinju ni blo ne vem kok velik. (D)* V zadnjem času pa se je kmetijstvo znašlo v izrazito podrejenem položaju, na ravni dopolnilne dejavnosti. Potrebni so novi razmisleki o funkciji kmetijstva na območjih neintenzivne pridelave.

Po mnenju bohinjskega kmetijskega pospeševalca se po vključitvi v Evropsko unijo kaže visokogorski paši svetlejša prihodnost. Evropa namreč z donacijami podpira tovrstno dejavnost. Meni, da je ena od rešitev bohinjske planinske živinoreje gotovo v spodbudah tako s strani države in občine kot tudi od drugih državnih in lokalnih institucij. *Če bi pa to, teh spodbud ne bi blo, bi bli pa stroški za kmeta preveliki in se mu dejansko ne bi splačalo dat v planino. ... Ker da bodo vse stroške nosili kmetje, to ne bo šlo. Seveda, če bodo šli v to smer, da bodo planine obdržal. Samo zdej je pa ta problem, bomo mi do sprejema u Evropsko skupnost te planine res usposobil do take mere in obdržal živino gor, al nam bo prej vse skup dol pršlo. ... Al pa veliki pridelovalci mleka, tisti bodo mel težave z Evropo. Taka pridelava pa tole, ker tle gre za očuvanje krajine, kakor pa za kmetijstvo. (D)* Prav zato naj bi na bohinjsko kmetijsko proizvodnjo ne gledali zgolj skozi prizmo rentabilnosti, temveč predvsem skozi ohranjanje kulturne krajine. *Ampak za to morjo vsi neki dat, ne sam kmetje. Turizem. Predvsem turizem, ja. (D)* Bohinjci so bolj črnogledi: *Ker na tej tolmačjo že skoz to tematiko Europa, Europa. Europa bo pa tiste ta male ubiva! Poj bojo pa sam tisti od šedeset do osemdeset, stodevjest krau udo meli, še uspešn. Ker bo uhka pol konkurirou Europi... Ja, to bodo taki šoki. (L)*⁵⁴

Ključno za ohranjanje visokogorske pašne živinoreje je zainteresirati in usposobiti primeren delovni kader. Zaradi prestrukturiranja gospodarstva so si ljudje v povojnih časih iskali delo v sekundarnih dejavnostih, vzporedno se je rušila razširjena družinska sestava, kar je povzročilo, da ljudi, primernih za delo v planini, praktično ni. *Ja tko je, potrebe take, da bi šli ljudje iz Bohinja v planino ni, so še zaposleni. Pomanjkanja delovnih mest ni. Brezposelnost še ni prisotna, delajo na LIP-u, neki jih dela tle u zadrugi, v turizmu... To ni redna zaposlitev tle u planin. Ker včasih je šlo to prek zadruge, a ne, so mlekarji, ki so se odločil delal skoz tle /v dolinski sirarni/ in so šli /čez poletje/ v planino. To je pol zamrlo... Pol je blo ogromno majerc, ta sistem je tekel drugač. Se je to prekinlo, so šli ljudje pač u službo, določeni ljudje so ratal stari, ostareli, ne hodjo več, tako da je zdej*

⁵³ ...v Bohinju je ene 3.2 al pa 3.8, 4 hektare v pouprečju velika kmetija. To je mejna kmetija s tem, da govorimo o razdrobljenosti, da je tud vse skup razmetano, da ni kompleksov. (D) O razdrobljenosti priča podatek, da so v Blatu ob melioraciji 152 hektarjev zemljišča ugotovili prav toliko, 152 lastnikov zemljišča, parcel pa trikrat toliko.(D)

⁵⁴ Vsekakor bi bilo glede na spremembe v pogajanjih o vstopu Slovenije v Evropo potrebno kmetijskemu pospeševalcu kot tudi drugim ponovno zastaviti vprašanje.

Medjev Gašper ter Ferlinova Janez in Andrej. Otroci so radi v planini, ker imajo veliko prostega časa, a tudi veliko odgovornega dela

dejansko majer in sirar u isti osebi. To preh ni blo. In tko da, zdej če sta dva, al pa tko kot ma Cilka, ki ma pomoč, gre že. Sistem bo pač dorgačen, kakor je bil, sigurno se ne bo urnil na tisto kar je bilo, a ne. Da bi bilo spet tok ljudi na planin gor, da bi vsak svoje majaru, ne. Pač bo treba neko skupnost in bosta pol majarja, verjetno bosta mogla bit pousod dva, odvisno od števila živine, pač upravljala in pastirska dela in sirarska. (D) Za sirarska opravila je potrebno interesente tudi izobraziti: Ja, sej to je, to je ta druga reč, k smo že en tečaj mel za sirarstvo, sej je Cilka tud hodila na ta tečaj v Kranju, smo en tak tečaj že organiziral za te majerce. (D)

Pobudniki bodo vsekakor morali biti kmetje sami. Na silo nekaj nardit, to ne funkcionira. Nekaj časa že, ampak pol ponavad crkne. ... Ampak oni so tisti, ki bodo pač imel, bodo molgl met večji interese. (D) Na srečo je na Krstenic zlo močan interes. (D) Še bolj razveseljiv pa je odgovor kmetijskega pospeševalca na vprašanje, kako vidi prihodnost Krstenice? Ja, jest jo vidim zlo rožnato. Glede na to, kok so ljudje pripravljani delat in kok je mladine gor. Tako pr Cilki, k smo streho popravljaj, da je bilo ljudi gor, mladih, ne samo upokojencev. In mislim, da je to prava pot, da bo planina ostala. (D)

Summary

Testimonies of Past Life on the Krstenica Dairy Mountain

The works of Vilko Novak, Anka Novak, Metod Vojvoda, and especially Tone Cevc who has done extensive research work on the Bohinj dairy mountains and wrote a monograph on the Velika Planina dairy mountain, have all contributed much to the author's knowledge about the

subject. While Cevc was more interested in the past, the author focused mainly on the daily life on the Krstenica Mountain at present. Two months of field work on the mountain, in the course of which the author employed the method of observation and participation, interview, documenting data with a camera, and writing a diary, served as the basis for this treatise.

The Krstenica Mountain is situated 1670 meters above the sea level where forests and Alpine highlands meet. It is relatively close to the Julian Alps, yet far enough from heavily frequented popular mountain destinations. Different from the neighbouring countries that lie in Karst basins, depressions and dry valleys, Krstenica lies on an open slope under the Krstenica Stog. In Bohinj, *planina* (dairy mountain) mainly denotes an economic and a topographic term, not a hill or a mere mountain. It is an area situated high in the mountains above the level of permanent dwellings, and for several summer months enables independent dairy activities. During these months these activities are autonomous, but despite the fact that they do not depend on the home farming estates in the valley, they do represent a component part of Alpine farmhouses. A dairy mountain thus comprises the mountain as well as pastures on nearby slopes.

According to Melik, Krstenica acquired its name from the Krstenica hill, which used to denote the whole slope west of the Voje valley. Čop, on the other hand, feels that the name derives from the area along the Soča river since the name reminds him of Krstenica by Kanal pri Soči; this confirms historical, social and trade connections between Bohinj and places west and south of it. Most pasture names have been named by geomorphological, vegetal or other characteristics of the area.

Krstenica belongs to the common of Češnjica. A common or a community is an economic community of villagers all residing in the same municipality, and may consist of several villages or neighbourhoods. In the past the common used to own certain dairy mountains or forests, and had acquired this right in prehistoric times or had bought it from feudal lords. In the past, pasture rights depended upon the membership in the common and were in proportion to the size of the farming estate; this was marked by shares. In Bohinj, a farming estate had the right to graze up to twelve cows in the pasture; less if the estate was a small one. Rightful claimant to pasture rights were allowed to use the paths to the dairy mountain and the watering place, and could build a wooden cabin in the mountain; the wood for the cabin came from the jointly-owned forest. Claimants could also gather wood for heating. They were obliged to participate in common chores on the mountain. Because of the great number of cattle before the Second World War the borders between individual dairy mountains were very strictly defined and observed. Villagers from Češnjica, whose pastures were on the Krstenica Mountain, often quarreled with the Fužine villagers from the Laz Mountain. Since according to an oral assurance Krstenica had been allotted to the Češnjica residents as part of the dowry of the mayor of Fužine's daughter, who married a man from Češnjica, the Fužine residents felt that Krstenica belonged to them. After WWII servitude rights were transferred to the community of those who were interested in using the pasture.

The oldest historic sources that mention the tithes given in cheese, thus verifying cheese making in Bohinj, date from the middle of the 13th century. A land register from the end of the 15th century already mentioned the cheese tithe in connection with pasture rights. Initially each farmer who had come to the dairy mountain manufactured his own cheese, butter and cheese products. After 1873, however, a progressive parish priest named Janez Mesar organized villagers in a cheese-making society; this was in accord with the economic interests of the state that in 1868 promised to subsidize economic activities on dairy mountains. In 1876 villagers built a cheese dairy in Bohinjska Bistrica, and future cheese makers came there to learn the trade. Cheese-making associations took care of organizing joint cheese-making, cared for common cheese dairies, and organized the sale of cheese and a just distribution of the take on the basis of careful supervision of milk quantities brought in to the joint dairy. Their rules were so elaborate that after the First World War they were incorporated into the rules of cheese-making cooperatives.

Numerous cheese dairies were built on dairy mountains by cheese-making cooperatives. The one on Krstenica was built in the 1930's after the plans of architect Alfonz Pirc. A cheese-maker, who worked in the cheese dairy in the valley during winter and on the dairy mountain during the summer, held a responsible function within the dairy plant. He was namely the link between the

community of cheese makers on the mountain and the co-op leadership. Aside from an agreement about the number of work days on the dairy mountain and the pay, the preserved contracts between cheese makers employed by a co-op to work on a dairy mountain stipulate also a number of other details: a cheese maker had to strictly obey the requirements of the co-op; had to carefully keep the records on daily and weekly quantities of milk from individual herds of cattle; to send the evidence tables to the co-op on a weekly basis; and to carefully supervise the inventory, milk and cheese during the ripening of cheese. He was obliged to compensate for any damages inflicted upon the inventory or milk products due to his negligence.

Cheese cooperatives continued for approximately fifteen years after WWII. Aside from the cheese maker there were also five or six women (only rarely men), who were staying on the mountain during the summer months. The women took care of the cattle and helped the cheese maker. They were either the single daughters of the family or older, unmarried women who had stayed at the family farm, less often the sons of the family who helped on the mountain until they were drafted. Aside from taking care of their family's cattle, these helpers were in charge of other families' animals as well; if this was the case, they received payment for this. After the Second World War there were sometimes up to sixty milk cows on the mountain, and up to thirty calves. If the family could afford farmhands or maids, they went to the mountain as well. Some people went there in their old age, after they had transferred the family farm to their children.

At the end of the 1960's cattle herds were no longer taken to the mountain through the co-ops. There were several reasons for that: because of social and economic changes, especially increasing industrialization, privately-owned farms started to be neglected. In 1960 the state abolished forest pastures, a new cheese dairy was built in Srednja Vas in 1971, and the transportation of milk was organized from some lower dairy mountains. There was also a shortage of skilled workers who could perform such work. On the Krstenica Mountain, however, several enthusiasts continued the pasture. Unwilling to follow the example of the cooperative that tried to discontinue the pasture on the mountain, they strived to keep the dairy mountain alive. Lately, this has been largely due to the efforts of Cilka Mlakar. She continues this work by herself, taking care of the cattle and cheese making as well, and is helped only by a handful of children. Each year, she takes care of up to sixty animals. Their owners pay her a certain amount of money, but in return receive an equivalent of milk obtained by milking in the form of either cheese or money. Cilka, on the other hand, also gets payed for making cheese, the payment being in the form of milk milked during the final week of the pasture.

Due to purely domestic initiative, Krstenica is one of those rare Alpine dairy mountains that has survived into the present. Several enthusiasts managed to adapt the dying and unprofitable Alpine pasture to their own, as well as the modern, way of life. Moreover, they seemed to evoke the interest in their activities in their fellow villagers as well, and especially in the young. We do not need to fear for the future of the Krstenica Mountain.

Viri in literatura

Ceklin, Franc

1977 Bohinj in Triglav, *Planinski vestnik* 77: 5-17, 65-79, 129-144.

Cevc, Tone

1972 *Velika Planina. Življenje, delo in izročilo pastirjev*. Ljubljana.

1978 Planina Velo polje v času prvega vzpona na Triglav, *Planinski vestnik* 77: 408-426.

1984 *Arhitekturno izročilo pastirjev, drvarjev in oglarjev*. Ljubljana.

1985 Ljudsko arhitekturno izročilo na ozemlju TNP, v: *Triglavski narodni park. Vodnik*. Bled, 139-146.

1987 *Velika planina. Življenje, delo in izročilo pastirjev*. (2. dop. izd.) Ljubljana.

- 1992 *Bohinj in njegove planine*. Radovljica.
- 1992 Bohinjski nadstropni stan v luči strukturne analize, *Traditiones* 21: 7–16.
- 1993 *Velika planina. Življenje, delo in izročilo pastirjev*. (3. dop. izd.) Ljubljana.
- 1995 Tipologija tradicionalnih pastirskih in planšarskih stavb v slovenskih Alpah, v: *Planšarske stavbe v vzhodnih Alpah. Zbornik razprav*. Ljubljana, 50–65.
- Cvetek, Marija**
- 1993 *Naš voča so včas zapodval. Bohinjske pravljice*. Ljubljana.
- Čop, Dušan**
- 1987 Onomastično-lingvistične zanimivosti Bohinja, v: *Bohinjski zbornik*. Radovljica, 123–128.
- Jović, Dušan**
- (b.n.l.) *Predstavitev kmetijstva v Bohinju*. (Tipkopis) (b. n. k.)
- Kaspret, Anton**
- 1889 Über die Lage der Bauern in Oberkrain, v: *Mitteilungen Musealverein für Krain*. Ljubljana, 69–148.
- Kos, Milko**
- 1955 *Zgodovina Slovencev*. Ljubljana.
- 1960 O nekaterih planinah v Bohinju in okoli Bleda, *Geografski vestnik* 32: 131–139.
- Ledinek, Špela**
- 1999 *Planina Krstenica*. (Diplomska naloga na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo FF). Ljubljana.
- Markeš, Marija**
- 1997 *Pomen, vloga in naloge kmetijstva v razvojnem programu Triglavskega narodnega parka*. (Delovno gradivo.) Bled.
- Melik, Anton**
- 1950 *Planine v Julijskih Alpah*. Ljubljana.
- Novak, Anka**
- 1969 O zgodovini planšarstva na Gorenjskem, *Planinski vestnik* 69: 414–418.
- 1976 Planšarsko stavbarstvo v Bohinju, *Snovanje* 2, 26–30.
- 1976 A. Novak in T. Cevc s sod. N. Križnarja, Živinoreja, v: *ETSEO. Vprašalnice 1*, Ljubljana, 21–83.
- 1983/84 Planinsko sirarstvo v Bohinju, *Pionir* 5: 40–43.
- 1985 Planšarstvo in pašne planine na gorenjski strani TNP, v: *Triglavski narodni park. Vodnik*. Bled, 147–160.
- 1987 Iz duhovne kulture Bohinjcev, *Traditiones* 16: 279–287.
- 1992 Planšarske zgradbe v bohinjskih gorah, *Varstvo spomenikov* 34: 132–150.
- 1995 Življenje in delo planšarjev v Bohinju, v: *Planšarske stavbe v vzhodnih Alpah. Zbornik razprav*. Ljubljana, 25–39.
- Novak, Vilko**
- 1955 Odkup in ureditev služnostnih pravic v Bohinju, v: *Zbornik Filozofske fakultete 2*. Ljubljana, 259–315.
- 1960 Planšarstvo, v: *Slovenska ljudska kultura. Oris*. Ljubljana, 65–72.
- 1961 Die Stellung des Alpwesens in Slowenien zwischen germanischen und romanischen Raume, v: *Alpes Orientales* 2, 126–129.
- 1970 Živinoreja, v: *Gospodarska in družbena zgodovina slovencev 1*. Ljubljana, 343–394.
- 1975 Aus der Geschichte des Alpwesens in der brixner Grundherrschaft in Slowenien, v: *Alpes Orientales* 7, 1–10.

- Pirc, Alfonz**
1954 Gospodarski pojem planine v Sloveniji, *Geografski vestnik* 26: 89–112.
- Senegačnik, Jurij**
1983 Nekaterne značilnosti najnovejšega razvoja planinskega gospodarstva, *Geographica Slovenica* 14: 38–43.
- Sustič, Josip**
1926 Planinsko kmetijstvo in kmetijsko pašništvo (planšarstvo), v: *Planšarstvo in kmetijstvo na naših planinah*. Ljubljana, 25–151.
- Uradni list Ljudske republike Slovenije.**
Uradni list Republike Slovenije.
Vojvoda, Metod
1965 *Razvoj kulturne pokrajine v Bohinju*. (Doktorska disertacija) Ljubljana.
1967 *Spreminjanje gospodarskih funkcij in fiziognomije sezonsko poseljenega pasu v Slovenskih Alpah v zadnjih desetih letih*. Ljubljana.
1995 Geografska oznaka planinskega gospodarstva v Bohinju, v: *Planšarske stavbe v vzhodnih Alpah*. Zbornik razprav. Ljubljana, 12–24.
- Vojvoda, Metod in Ludvik Tončič**
1975 *Preobrazba gorskega sezonsko pastirsko poseljenega področja Slovenije*. Ljubljana.
1989 Življenje in delo planšarjev v bohinjskih planinah, *Glasnik SED* 29: 121–150.
- Zonabend, Françoise**
1993 *Dolgi spomin. Časi in zgodovine v vasi*. Ljubljana.